

СИНТАКСИЧНИЙ КОНЦЕПТ І СТРУКТУРНА СХЕМА РЕЧЕННЯ: ПІДХОДИ ДО ВСТАНОВЛЕННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ

Карамішева І.Д.,

Національний університет «Львівська політехніка»,
вул. С. Бандери, 12, м. Львів, 79013
E-mail: iryn_ka@ukr.net

У статті здійснено аналіз нових теоретичних надбань у сфері когнітивного синтаксису. Центральним об'єктом опису постає поняття структурної схеми речення, яка трактується як знак синтаксичного концепту. Останній тлумачиться як типова пропозиція, один із виділених людською свідомістю класів відношень, для позначення якого в мові вироблена певна структурна схема речення. Описано підходи до розгляду цього поняття, визначено перспективи подальших досліджень у ракурсі контрастивного аналізу синтаксичних систем різноструктурних мов.

Ключові слова: структурна схема речення, синтаксична репрезентація, синтаксичний концепт, типова пропозиція, когнітивний синтаксис.

Карамышева И.Д.

Синтаксический концепт и структурная схема предложения: подходы к установлению соотношения

В статье проанализированы новые теоретические достижения в сфере когнитивного синтаксиса. Центральным объектом описания является понятие структурной схемы предложения, которая в пределах теории синтаксических концептов приобретает новую трактовку как знака синтаксического концепта. Под синтаксическим концептом понимают типовую пропозицию, то есть определенный тип ситуации, один из вычлененных человеческим сознанием классов отношений, для обозначения которого в языке выработана определенная структурная схема предложения. Описываются способы изучения данного понятия, определяются перспективы дальнейших исследований в ракурсе контрастивного анализа синтаксических систем разноструктурных языков.

Ключевые слова: структурная схема предложения, синтаксическая репрезентация, синтаксический концепт, типовая пропозиция, когнитивный синтаксис.

I. Karamyshcheva

Syntactic Concept and Sentence Structural Scheme: Approaches to Establishing Correlation

The article considers recent theoretical research results in the sphere of cognitive syntax. The paper focuses on the notion of the "sentence structural scheme". The said notion introduced to the syntactic concepts' theory by prof. Z.D. Popova, is reconsidered and treated off as a syntactic concept. The syntactic concept itself is understood as a typical proposition correlating to a real-world situation, a class of relations distinguished by the human mind. The said concept is also marked by typical lingual structures that designate it. The said structures are tackled within the theoretical framework provided by the linguistic school based in Voronezh. The paper proves that syntactic concepts arise on the basis of situations which are typical and frequent in life of certain peoples and are of communicative value for them. They can be both similar and nationally specific in different languages.

The article also reviews the historically formed understanding of the structural scheme as opposed to its recent interpretations. Structural scheme has been recently understood merely as a combination of the main parts of the sentence. Taking into consideration the content plan of the structural scheme we reconsider this notion. We attempt integrating two approaches towards the understanding of the sentence structural scheme, primarily the formal-grammatical one (N.Yu. Shvedova) and the subjective-predicative one (the above mentioned Voronezh theoretical-linguistic school). Therefore we take into account anthropocentric character of language, the connection between language and mental processes, the functional role of a sentence of representing the model of the objective world perception by the humans. Thus, the basis of the structural scheme distinguishing is the isomorphic character of the thought structure and objective reality situation structure rather than lexical and morphological composition of the sentence constituents.

The article discusses perspectives of the further research, namely the contrastive analysis of syntactic systems of related and non-related languages applying the achievements of the syntactic concepts' theory as one of modern research directions within the cognitive syntax.

Key words: sentence structural scheme, syntactic representation, syntactic concept, typical proposition, cognitive syntax.

Зусилля сучасних мовознавців спрямовані на дослідження складного співвідношення мисленневої діяльності та мовних знаків. Сприйняття, відображення, кодування і трансформація відомостей про світ є пріоритетними предметами когнітивної лінгвістики, що констатує особливу роль мови в процесах становлення і розвитку знань людини про світ.

Представники когнітивної лінгвістики вважають, що кожна мова репрезентує певну систему концептів, за допомогою яких носії мови сприймають, структурують, класифікують та інтерпретують потік інформації, що надходить з оточуючого світу. Концепти репрезентуються в мові лексемами, словосполученнями, фразеосполученнями, синтаксичними структурами (реченнями), текстами. Останнім часом особливу увагу мовознавців привертає вивчення саме синтаксичних просторів різних мов як відображення національної специфіки концептосфери народу. **Актуальними** стають дослідження системи структурних типів не лише простого речення в конкретних мовах. Визначаючи знакову природу синтаксичних конструкцій, вчені звертаються до дослідження плану змісту структурних типів речення з позицій когнітивної лінгвістики.

Метою цього викладу є окреслення специфіки сучасних наукових розвідок, присвячених структурній схемі речення (в різних мовах) з погляду лінгвокогнітивного підходу. Поштовхом до появи значної кількості наукових публікацій, які висвітлювали дослідження такого типу, слугувала теорія «синтаксичних концептів», розроблена представницею російської школи когнітивної семасіології З.Д. Поповою.

Синтаксичні концепти — це образи ситуацій, осмислені людьми і вербалізовані синтаксичними структурами. З.Д. Попова та Г.А. Волохіна (1999) [5] запропонували опис синтаксичних концептів простого речення російської мови. Виявлено структури, еквівалентні в інших індоєвропейських мовах [5, 21–22]:

- *хто / що є де* (концепт «буття об'єкта»);
- *хто / що є який / яке* (концепт «буття ознаки об'єкта»);
- *хто / що діє чим* (концепт «інакбуття об'єкта»);
- *хто йде куди* (концепт «самостійне пересування агенса»);
- *хто робить що* (концепт «агент впливає на об'єкт»).

Також існують синтаксичні концепти, які утворились у балто-слов'янській період і не мають еквівалентів у інших індоєвропейських мовах: *кого / чого нема де; хто не робить чого* (концепт «небуття об'єкта»). Ще давнішим, утвореним в давньоруській період, вважається концепт «пацієнс перебуває в стані», що виражається структурою *кому є як, кому потрібно робити*

що. «На очах» історії російської мови формується концепт «мовленнево-мисленнева діяльність», для чого добирається структура *хто говорить / думає про що*. Становлення останньої ще не завершилось, поруч з нею вживаються і *думає над чим, і вдячний за що* та ін. [22, 59]. На думку З.Д. Попової, синтаксичних концептів відносно небагато, але вони продовжують створюватись. Матеріал різних мов засвідчив, що синтаксичні концепти напрацьовуються для тих ситуацій, які часто виникають в житті мовних спільнот і мають для них комунікативну значущість. Вони можуть бути як еквівалентними в різних народів, так і національно специфічними.

З.Д. Попова, засновниця концепції синтаксичних концептів, вважає, що пропонований нею підхід до опису окремих синтаксичних структур і синтаксичної системи окремої мови є перспективним перш за все в ракурсі здійснення зіставних досліджень: «Пошуки прийомів і методик зіставлення синтаксичних конструкцій різних мов як споріднених, так і непорідних проводились уже в ХІХ столітті (О.О. Потебня). ...Тим не менше ефективних методик, які би дозволяли зіставляти не окремі конструкції, а цілісні синтаксичні системи мов, досі не випрацьовано. Справа в тому, що в конкретних текстах ми спостерігаємо так звані поверхневі структури (Н. Хомський), за якими приховані глибинні структури — від однієї до декількох. ...Стає все більш очевидним, що потрібно виявляти глибинні структури, що складають синтаксичну систему окремої мови, а далі зіставляти або системи різних мов в цілому, або лише потрібні для певної мети фрагменти» [20, 27].

У пошуках моделей глибинних структур З.Д. Попова визначила категорії позиційних схем висловлень і категорію ПРОПОЗИЦІЇ — мисленневої картини ситуації, що описується у висловленні. У складі пропозицій встановлено ТИПОВІ ПРОПОЗИЦІЇ, для вираження яких у кожній мові є стійкі структури, які постійно відтворюються, — структурні схеми простого речення типу: *хто / що знаходиться де, хто є який, хто / що переміщується куди, хто робить що* тощо. Типові пропозиції, закріплені стійкими структурними схемами, дослідниця називає СИНТАКСИЧНИМИ КОНЦЕПТАМИ [20, 27].

Услід за цими з'явилися інші роботи, присвячені вивченню синтаксичних концептів на матеріалі російської мови (В.І. Казаріна (2003) [7], Н.О. Пешехонова (2008) [17], З.Р. Агляєва (2012) [1]) та на матеріалі інших мов (англійської — Л.О. Фурс (2004) [29], М.М. Булініна (2004) [2] і французької — В.А. Федоров (2009) [28] та інші). Утворено Воронежську теоретико-лінгвістичну школу (З.Д. Попової, Г.А. Волохіної, І.А. Стерніна, М.М. Булініної), очолюваної проф. З.Д. Поповою, в руслі якої захищено низку док-

торських та кандидатських дисертацій, про що ми детально писали у викладі [8].

Тож у таких дослідженнях для позначення структурних типів простого речення (які по-іншому називають синтаксичними моделями, конструкціями, структурними зразками тощо) традиційно вживають термін «структурна схема». Актуальність цих розвідок визначається відсутністю в науковому обігу єдиного погляду на природу структурної схеми простого речення в цілому і на характер співвідношення структурної схеми та її лексичного наповнення.

У сучасному мовознавстві існує значна кількість робіт, що спираються на поняття структурної схеми простого речення (далі — ССПР) (див., зокрема, праці З.Д. Попової (2001) [18], (2008) [21], (2009) [19], А.С. Сорокових [27], О.Г. Циганської (2012) [30], С.Є. Кузьміної (2009) [14], (2010) [11–12], (2012) [13], О.О. Селеменевої (2010, 2011) [25–26]), проте питання про природу структурної схеми і лексичного наповнення на сьогодні не до кінця розробленими.

Історично початок вивчення ССПР пов'язаний перш за все з ім'ям Н.Ю. Шведової, яка під «структурною схемою» розуміла «зразок мінімальної побудови, призначений для того, щоби після наповнення конкретним лексичним матеріалом стати повідомленням про певний фрагмент дійсності», передбачаючи в цьому синтаксичному зразку «форми слів, що формують предикативну основу речення» [31, 62; 27], названі граматичним суб'єктом (підметом) і граматичним предикатом (присудком). На думку інших дослідників [26, 83], вчення про структурну схему простого речення веде свій початок ще від робіт В. Матезіуса, засновника Празької школи функціональної лінгвістики, який у своїй статті «О системном грамматическом анализе» визначив речення як «абстрактну модель», що реалізується у мовленні як конкретне висловлення. Лінгвісти, які сприйняли його ідеї, «побачили» в реченні як одиниці мовлення конкретне висловлення, що вживається в певних обставинах для певних цілей, а одиниці мови, знака, що не створюється, а відтворюється в процесі мовлення, визнали ССПР.

Г.А. Золотова, називаючи структурними схемами «моделі речення», визначала їх як мінімально достатнє поєднання взаємозумовлених синтаксичних форм, що утворюють комунікативну одиницю з певним типовим значенням [6, 124]. Завдання знаходження зв'язку синтаксичної структури і її лексичного наповнення є одним із основних і в дослідженнях З.Д. Попової. Дослідниця, погоджуючись з Г.А. Золотовою, теж визнає існування ізосемічних синтаксичних та лексичних засобів. Під ізосемією в синтаксисі розуміють «відповідність між категоріальними значеннями структурних компонентів речення і категоріальними значеннями їх денотатів

в реальній дійсності» [6, 127]. Інакше кажучи, «існує лексичне наповнення, що точно відповідає синтаксичному концепту, репрезентованому ССПР» [5, 13]. Пропозицію, яка реалізується ССПР, З.Д. Попова називає типовою. На думку дослідниці, вона і становить синтаксичний концепт. Структурна схема, за твердженням З.Д. Попової, вторинна щодо словоформ конкретних лексем, які утворюють висловлення. Тим самим ССПР «абстрагується від багатьох конкретних висловлень» [23, 259].

Проблемою укладання «інвентарю» структурних схем у різних мовах займалось багато лінгвістів, представників різних напрямів у граматиці. Кількість структурних схем, що виділяється різними авторами, коливається [14, 53]. Велика дрібність деяких списків структурних схем порівняно з іншими здебільшого пояснюється тим, що їхні автори не ставлять перед собою завдання розмежувати структурні схеми речень і їх регулярні реалізації в конкретних висловленнях (не парадигматичних модифікаціях). Основна мета — детально описати конструктивні особливості речення у всіх його проявах. Тому окремо розглядаються одиниці, які побудовані за однією структурною схемою, але різняться за способами вираження компонентів, експлікованості (неексплікованості) окремих компонентів, наявності (відсутності) у складі присудка модального чи фазисного дієслова тощо. При виокремленні структурних схем застосовували перш за все формальні критерії і надавали велике значення способам морфологічного вираження елементів структурних схем, не беручи до уваги відмінності (подібності) у їх змісті.

Звернення до плану змісту структурної схеми призвело до переосмислення самого цього поняття. У більш ранніх концепціях під структурною схемою розуміли лише поєднання головних членів речення, а додатки і обставини розглядалися як її поширювачі. Проте, як зауважувала більшість лінгвістів, наявність лише підмета і присудка у багатьох випадках не забезпечує виконання реченням його найважливішої функції — комунікативної. Без другорядних членів (у традиційному розумінні) відповідне висловлення часто є інформативно недостатнім. Тому вони мають включатись до складу структурної схеми, допомагаючи разом з головними членами виражати ту інформацію, задля повідомлення якої і промовляється висловлення, відобразити фрагмент дійсності так, як він осмислюється мовцем.

Визначення компонентів, які повинні увійти у склад структурної схеми разом з головними членами речення, викликає певні труднощі. Багато дослідників, спираючись на вербоцентричну концепцію речення, що розвивається у працях Л. Теньєра, У. Чейфа, Дж. Лайонза, Ч. Філлмора, В.В. Богданова, С.Д. Кацнельсона, А.А. Уфимцевої,

А.А. Холодовича, В.С. Храковського та ін., використовували як критерій виділення структурних схем валентнісні характеристики дієслова-присудка. Науковці, які працюють зі структурними схемами речення в руслі теорії синтаксичних концептів, заперечують проти застосування цього принципу [14, 54]. Аргументи, які висуваються, стосуються того, що зведення схеми речення до валентнісної схеми дієслова-присудка передбачає прирівнювання статусу підмета до статусу інших компонентів речення, що залежать від дієслова. Інтерпретація підмета як компонента, залежного від дієслова, навряд чи є виправданою. Вона заперечує сутності предикативного зв'язку як зв'язку між рівноправними взаємозалежними компонентами, а також той факт, що підмет може визначати деякі характеристики дієслова-присудка, а саме: число і особу. Окрім того, при застосуванні валентнісного підходу потрібно враховувати те, що мають розглядатися валентнісні характеристики не дієслова як такого, а дієслова у певному значенні, тобто дієслівного лексико-семантичного варіанта чи ЛСВ. Видається також, що не валентність дієслова зумовлює тип структурної схеми, в якій він використовується, а структурна схема передбачає вживання в ній дієслівного ЛСВ, яке має певне значення. Це узгоджується з думкою З.Д. Попової, яка постулює, що структурна схема «сильніша» за лексичне значення слів, які входять до неї, що її пропозиція підпорядковує собі семантику слів, які до неї потрапляють. Це спостереження, своєю чергою, співвідноситься з тезою, сформульованою в рамках когнітивної лінгвістики, і вказує на той факт, що саме концепт визначає семантику мовних засобів, які використовуються для його вираження [18; 12, 71]. Типова пропозиція, що виражається структурною схемою, чи синтаксичний концепт — це певна комбінація смислів, що укладається мовцем з набору глибинних смислів, що є в його свідомості, відповідно до «бачення» ним ситуації і мети повідомлення.

Інші представники Воронежської теоретико-лінгвістичної школи (зокрема, М.М. Булініна [2]) вважають, що, звертаючись до лексичного наповнення висловлення, неможливо не помітити особливу роль дієслова і в структурному, і в семантичному аспектах. Дієслово задає тон судженню, є його прототипом, компресованою мінімальною моделлю структурної синтаксичної схеми. Словесна одиниця акумулює в собі синтаксичну одиницю, даючи можливість мовцю вибрати необхідну структурну схему [3, 188–189]. Дієслово, компактний, стиснутий семантичний варіант цілої події в часовому аспекті, — це вербалізатор синтаксичного концепту. М.М. Булініна описує синтаксичний концепт «агент переміщає об'єкт», вважаючи, що в загальнолюдській свідомості існує концепт «переміщення об'єкта»,

який репрезентується у мові синтаксичними засобами за структурною схемою «*хто переміщає кого / що*», де головна роль відводиться дієслову зі значенням скерованого руху. Пропозиція (смиловий концептуальний набір елементів) містить учасників ментальної ситуації: агенс, дія, об'єкт. Пропозиція (денотативна ситуація, про яку йде мова) може бути виражена у висловленні — позиційній схемі конкретних визначених лексичних одиниць. Одну і ту ж пропозицію можна в плані вираження передавати різними способами. Одиницями вербалізації виступають словоформи (суб'єктив, предикатив, об'єктив). На думку М.М. Булініної, у семантичному просторі російської та англійської мов існує синтаксичний концепт «агент переміщає об'єкт», що відображає пропозицію з учасниками діяч (агенс), дія (переміщення), об'єкт і репрезентується в мові в межах структурної синтаксичної схеми словоформами суб'єктив, предикатив, об'єктив. Цей синтаксичний концепт забезпечив виділення ЛСГ дієслів переміщення об'єктів у російській мові: *нести-носить* тощо, в англійській: *to carry, to bring* тощо. Лексико-семантичний аналіз вказаних дієслів дав можливість дослідити особливості структурної синтаксичної схеми «*хто переміщає що*» у двох мовах. Це допомогло виявити її ознаки як лексично обмеженого підвиду, який представляє пропозицію «агент переміщує об'єкт» в рамках великого синтаксичного концепту «агент впливає на об'єкт» і його динаміку в національній концептосфері двох народів [3, 191–192].

Незважаючи на діаметральність поглядів щодо ролі дієслова для дослідження структурних схем, які репрезентують той чи інший синтаксичний концепт, представники цього напряму когнітивного синтаксису єдині в думці про те, що виділення структурних схем речення повинно базуватись перш за все на смислових, а не формальних критеріях. Якщо розглядати схему як одиницю з планом змісту, знак типової пропозиції, тобто як синтаксичний концепт, то першорядним критерієм виділення таких схем потрібно вважати принцип інформативної достатності.

Залежно від цілей мовця одні й ті ж ситуації об'єктивної дійсності можуть бути представлені як різні типи відношень і зіставлені з різними концептами. Концептуальні відмінності проявляються у відмінностях структурних схем, що використовуються для вербалізації концепту.

Кожна структурна схема речення в конкретних висловленнях може бути представлена різними варіантами в тих чи інших модифікаціях, при яких вона не перетворюватиметься в іншу структурну схему, тобто залишатиметься тотожною самої собі і втілюватиме той самий синтаксичний концепт. До варіантів схеми (моделі) речення, що називають також «внутрішньо модельними модифікаціями», традиційно відносять парадиг-

матичні («члени внутрішньо модельної синпарадигми») і не парадигматичні модифікації («регулярні реалізації») схеми. Належність до того чи іншого типу визначається розумінням синтаксичної парадигми.

При більш вузькому розумінні синтаксичної парадигми, що походить від розуміння морфологічної парадигми, до парадигматичних внутрішньо модельних модифікацій відносять варіанти моделі речення, які диференціюються на основі граматичних категорій, що виражаються компонентами моделі. Члени парадигми протиставляються за однією з граматичних категорій — числа, особи, роду, часу, виду і, відповідно, розмежовуються морфологічним способом вираження компонентів, об'єднуючись у «формозмінну парадигму», представляють «реченнєві модифікації», чи «граматичні модифікації», схеми тощо [11, 88].

При широкому розумінні парадигми речення в один ряд з «морфологічними» модифікаціями нерідко ставлять модальні та комунікативні модифікації структурних схем, що різняться не лише морфологічною формою компонентів, але й наявністю / відсутністю часток, питальних слів, перестановки елементів і відповідної інтонації. Здебільшого такі модифікації відмежовують від формозмінних власне граматичних модифікацій речення.

Попри відмінності у використовуваних підходах і термінології наявні концепції варіативності речення сходяться в твердженні про те, що модифікації однієї структури мають єдність пропозиційного змісту: в цілому тип ситуації, яка відображається реченням конкретної моделі, не змінюється при її модифікації. Варіювання граматичних категорій відображає часткові особливості ситуації, що представляється реченням: характеристики її протікання, часу її здійснення, реальність / нереальність ситуації, ставлення мовця до цієї ситуації, кількість учасників, що виконують певну роль, і включеність / невключеність у склад таких учасників мовця тощо. Тип відображуваної ситуації залишається при цьому без змін.

Структурна схема, як свідчить дослідження С.Є. Кузьміної [11], також характеризується варіантами, що співвідносяться з видозміною позначуваної схемою ситуації; такі варіанти можна назвати пропозиційними варіантами модифікації схеми. При визначенні останніх потрібно виходити з того, що структурна схема як знакова одиниця має єдність плану змісту і плану вираження. Як знак синтаксичного концепту вона призначена повідомляти про певний тип ситуації, і в будь-якому своєму формальному варіанті схема залишається знаком синтаксичного концепту й виражає одну типову пропозицію.

При встановленні змістовних варіантів схеми, на думку дослідниці, інтерес викликає варіювання

не в формально-граматичному наповненні позиції, зумовленому зміною граматичних значень, що вживаються в позиції одиниці, і не у власне лексичному (семантика схеми, як відомо, не визначається семантикою слів, що її наповнюють), а в її лексико-граматичному і структурному наповненні. Наприклад, речення *There is a book in the table. There were books on the table* — не є варіантами схеми *There PS A locative*. У той час як *There is a girl in the street. There is a girl waiting for you* — різні варіанти схеми *There PS A locative*, що диференціюються за способом структурного оформлення позиції підмета і додатково відрізняються за ознакою експлікованості / неексплікованості обставинної позиції. У першому випадку виражається проста пропозиція, що відображає певний тип відношень між конкретними предметами (прототипову ситуацію): «є дещо в деякому місці». У другому представлена складна пропозиція, що відповідає складній ситуації, «учасником» якої є певна подія: «є (відбувається) дещо в певному місці». Інваріантним змістом речень, побудованих за схемою *There PS*, що виступає в тому чи іншому варіанті, є концепт «наявність» [11, 89]. Окрім варіативності, ССПР вивчають і з погляду мовленнєвої реалізації та, враховуючи принцип їх спеціалізації, тобто призначеність чи непризначеність для представлення конкретної пропозиції, досліджувані схеми класифікують на спеціалізовані та неспеціалізовані [26, 83].

Здійснений аналіз праць дає можливість дійти висновку про те, що на сьогодні виділяють два основні підходи до розгляду ССПР. Один пов'язаний з іменем Н.Ю. Шведової, праці якої продовжують традиції формально-граматичного напряму в русистичі. Розуміючи під структурною схемою абстрагований від лексичного наповнення зразок, компонентами якого є головні члени речення, що виражають предикативність, дослідниця вперше виділила 31 «вільну» структурну схему, диференціювала їх на односкладні та двоскладні, а односкладні — на дво- і однокомпонентні й подала опис видозмін чи регулярних реалізацій ССПР у мовленні.

Другий підхід у виділенні структурних схем, який на сьогодні вважається провідним, отримав назву суб'єктно-предикатного підходу. Суттєвим для нього є врахування антропоцентричного характеру мови, зв'язку мови і мислення, функціональної призначеності речення відображати модель мовного бачення людиною світу. Таким чином, в основі вищелювання структурної схеми лежить передусім ізоморфізм структури думки і ситуації, а не лексико-морфологічний склад членів речення. Суб'єктно-предикатний підхід дав змогу означити ССПР як мовний знак, позначеним якого є предикативність, а позначенням є словоформа зі значенням суб'єкта — носія предикативної ознаки — і словоформа зі зна-

ченням предиката — репрезентанта предикативної ознаки суб'єкта, що термінуються відповідно суб'єктивом і предикативом. Таким чином, відповідно до суб'єктно-предикатного підходу, всі структурні схеми простих речень кваліфікуються як мінімально двокомпонентні.

Суб'єктно-предикатним підходом до структурних схем позначалися свого часу роботи В.Г. Адмоні, Н.Д. Арутюнової, Г.А. Золотової, Т.П. Ломтева та ін. На сучасному етапі розвитку синтаксичної теорії, зокрема у руслі когнітивного синтаксису, дослідження у рамках цього підходу здійснюються представниками Воронежської теоретико-лінгвістичної школи (З.Д. Поповою, Г.А. Волохіною, М.М. Булініною та їхніми послідовниками, зазначеними вище). Центральною тезою цієї групи науковців є твердження про те, що структурна схема є мовним знаком, позначеним якого виступає типова пропозиція (чи синтаксичний концепт), а позначенням є суб'єктив і предикатив зі своїми синтаксичними позиціями. Також зазначається, що ССПР історично формується в результаті класифікувальної діяльності свідомості людського суспільства і становить опору конструкції простого речення. Позначеним структурної схеми є типова пропозиція, представлена сукупністю смислів, імпліцитного чи експліцитного характеру — маркерів учасників позамовної ситуації. У мовленнєвому акті структурна схема, поширюючись і розгортаючись, може формувати позиційну схему. Якщо структурна схема — це мовний знак, то позиційна — мовленнєвий, її позначене — пропозиція висловлення, представлена смислами, що співвідносяться з учасниками конкретної позамовної ситуації, яка маркується структурною схемою, і можливими знаками ситуацій, які супроводжують основну ситуацію висловлення.

Типова пропозиція, на відміну від пропозиції конкретного висловлення, що містить конкретні лексичні одиниці, охоплює клас висловлень і відображає не індивідуальну ситуацію, а певний її тип — один із виділених людською свідомістю класів відношень, для позначення якого в мові вироблена певна структурна схема речення. Синтаксичні концепти моделюються за допомогою дослідження семантики речення як мовної одиниці. При цьому не розглядається його конкретне лексичне наповнення, а встановлюється узагальнений зміст структурної схеми. Специфіка змісту речення як мовної одиниці полягає в його здатності відображати цілісну ситуацію позамов-

ної дійсності. Ситуація відображається не дзеркально і безпосередньо, а через посередництво думки, переломлюючись у свідомості людини, чим і пояснюється той факт, що одній і тій же реальній ситуації відповідають різні синтаксичні побудови. Тому синтаксичні концепти і отримують визначення як образи ситуацій, осмислені людьми і вербалізовані синтаксичними структурами.

Отже, на нашу думку, запропонований підхід до вивчення структурних схем речення крізь призму синтаксичних концептів дає нове вирішення проблеми взаємодії синтаксису і семантики. У цьому світлі вчені обговорюють як структури представлення знань, так і способи їх концептуальної організації. Ключовим моментом є виділення у ході аналізу речення ментального і мовного рівнів та принципів їх взаємодії.

Перспективу застосування теорії синтаксичних концептів вбачаємо, передусім у контрастивних дослідженнях споріднених і неспоріднених мов [9]. Свідченням цього є поява таких ґрунтовних праць у сфері когнітивного синтаксису, як докторські дисертаційні дослідження З.Р. Аглеевої (2012) [1] та Н.Є. Леміш (2015) [15]. Зокрема, українська дослідниця Н.Є. Леміш зазначає, що здійснення зіставного аналізу на базі синтаксичних концептів видається більш правомірним у певних дослідницьких завданнях, оскільки, на відміну від фреймів / слотів, які репрезентують поверхневу структуру висловлень і потребують простого заповнення пустот, синтаксичним концептам притаманна глибинна структура [16, 108]. Єдності у поглядах на те, що за когнітивною лінгвістикою вбачається перспективне майбутнє, яке «здатне істотно розширити обрії лінгвістичних досліджень» дотримуються О.С. Кубрякова [10, 230] та І.Р. Буніятова [4, 74]. Актуальність та перспективність таких досліджень також засвідчується тезою, висловленою в одній із останніх наукових розвідок українського мовознавця А.М. Приходька [24, 13]. Він зазначає, що порівняно з традиційною семантикою лінгвоконцептологічний підхід до вивчення, аналізу, інтерпретації та систематизації матеріалу вирізняється спрямованістю на розширення й поглиблення загальногуманітарного знання, а тому володіє значно більшою пояснювальною силою щодо універсальних та етноспецифічних характеристик культури, мовної свідомості, сценаріїв комунікативної поведінки, шляхів і способів трансферу знання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аглеева З.Р. Фразеологизация сложноподчиненных предложений разноструктурных языков как когнитивно-синтаксическая проблема : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 «Теория языка» / Аглеева Зухра Равильевна. — Белгород, 2012. — 49 с.

2. Булынина М.М. Глагольная каузация динамики синтаксического концепта (на материале русской и английской лексико-семантических групп глаголов перемещения объекта) : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 «Теория языка» / Булынина Марина Михайловна. — Воронеж, 2004. — 40 с.
3. Булынина М.М. Движение — мысль — слово / М.М. Булынина // Вестник ВГУ. — 2004. — № 1. — С. 185–193. — (Серия «Гуманитарные науки»).
4. Буніятова І.Р. Сучасний стан синтаксичної теорії речення / І.Р. Буніятова // Вісник Київ. лінгв. ун-ту. — 2001. — Т. 4, № 1. — С. 74–84. — (Серія «Філологія»).
5. Волохина Г.А. Синтаксические концепты русского простого предложения / Г.А. Волохина, З.Д. Попова. — Воронеж : Облтипография, 1999. — 196 с.
6. Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Г.А. Золотова. — М. : Наука, 1973. — 352 с.
7. Казарина В.И. Синтаксический концепт «состояние» в современном русском языке (К вопросу о его формировании) : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / Казарина Валентина Ивановна. — Воронеж, 2003. — 429 с.
8. Карамішева І.Д. Аналіз синтаксичних конструкцій у руслі сучасних досягнень когнітивного синтаксису / І.Д. Карамішева // Науковий вісник Східноєвропейського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. — Луцьк : СНУ ім. Лесі Українки, 2016. — № 5. — С. 30–36. — (Серія «Філологічні науки: Мовознавство»).
9. Карамішева І.Д. «Синтаксичний концепт» як *tertium comparationis* у контрастивному вивченні синтаксичних структур / І.Д. Карамішева // Наукові записки. — Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. — Вип. 104 (2). — С. 127–132. — (Серія «Філологічні науки (мовознавство)»).
10. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине 20 века (опыт парадигмального анализа) / Е.С. Кубрякова // Язык и наука конца 20 века. — М. : Ин-т языкознания РАН, 1995. — С. 144–238.
11. Кузьмина С.Е. Вариативность структурной схемы предложения (на материале английского языка) / С.Е. Кузьмина // Вестник ЧГУ. — 2010. — № 13 (194). — С. 88–93. — (Серия «Филология. Искусствоведение». Вып. 43).
12. Кузьмина С.Е. Концептуальное содержание структурной схемы There P simple verbal SA place в английском языке / С.Е. Кузьмина // Филология. Лингвистика. — 2010. — С. 64–76.
13. Кузьмина С.Е. Понятие «синтаксический концепт» в лингвистических исследованиях / С.Е. Кузьмина // Вестник ЧГУ. — 2012. — № 17 (271). — С. 87–90. — (Серия «Филология. Искусствоведение». Вып. 66).
14. Кузьмина С.Е. Проблема выделения структурных схем простого предложения (на материале английского предложения) / С.Е. Кузьмина // Вестник ЧГУ. — 2009. — № 10 (148). — С. 53–57. — (Серия «Филология. Искусствоведение». Вып. 30).
15. Леміш Н.Є. Комуникативно-прагматичні та структурно-семантичні характеристики каузального комплексу в сучасних германських, романських та слов'янських мовах: зіставно-типологічний аспект : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Леміш Наталія Євгенівна. — К., 2015. — 36 с.
16. Леміш Н.Є. Синтаксичний концепт як *tertium comparationis* при встановленні типології структур каузального комплексу (на матеріалі нідерландської та української мов) / Н.Є. Леміш // Вісник Київ. нац. лінгв. ун-ту : [зб. наук. пр.] / [гол. ред. А.В. Корольова]. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2014. — Вип. 17, № 1. — С. 107–114. — (Серія «Філологія»).
17. Пешехонова Н.А. Предложения со значением создания объекта в результате физического труда: структура, семантика, функционирование : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / Пешехонова Наталья Алексеевна. — Елец, 2008. — 20 с.
18. Попова З.Д. Минимальные и расширенные структурные схемы простого предложения как однопорядковые знаки пропозитивных концептов / З.Д. Попова // Традиционное и новое в русской грамматике : в сб. ст. памяти В.А. Белошапковой. — М. : Индрик, 2001. — С. 218.
19. Попова З.Д. Синтаксическая система русского языка в свете теории синтаксических концептов / З.Д. Попова. — Воронеж : Истоки, 2009. — 209 с.
20. Попова З.Д. Синтаксический концепт и межкультурная коммуникация / З.Д. Попова // Вестник ВГУ. — 2004. — № 2. — С. 27–31. — (Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация»).
21. Попова З.Д. Системные отношения структурных схем русского простого предложения / З.Д. Попова // Южнославянски филолог. — 2008. — LXIV. — С. 323–336.
22. Попова З.Д. Способы вербализации концептов как проблема когнитивной лингвистики [Электронный ресурс] / З.Д. Попова. — 2009. — С. 56–61. — Режим доступа : <http://www.vestnik-mgou.ru/mag/2010/ling/3/st9.pdf>
23. Попова З.Д. Структурная схема простого предложения и позиционная схема высказывания как разные уровни синтаксического анализа / З.Д. Попова // Словарь. Грамматика. Текст. — М., 1996. — С. 255–268.

24. Приходько А.М. Концептивна природа семантики / А.М. Приходько // *Studia Philologica (Філологічні студії)* : зб. наук. праць / ред. кол.: І.Р. Буніятова, Л.І. Белехова, О.Є. Бондарева [та ін.]. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. — Вип. 2. — С. 11–16.
25. Селеменова О.А. Структурная схема «где есть какое состояние» как репрезентант синтаксического концепта «состояние природы» / О.А. Селеменова // *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. — Тамбов : Грамота, 2010. — №1 (5) : в 2-х ч. Ч. II. — С. 194–198.
26. Селеменова О.А. Типы речевых реализаций структурных схем простых предложений со значением «состояние природы» / О.А. Селеменова // *Вестник Челябинского гос. ун-та*. — 2011. — № 28 (243). — С. 83–89. — (Серия «Филология. Искусствоведение». Вып. 59).
27. Сороковых А.С. Из истории изучения структурной схемы простого предложения в отечественной лингвистике [Электронный ресурс] / А.С. Сороковых. — Режим доступа : <http://teoria-practica.ru/-1-2012/philology/sorokovykh.pdf>
28. Федоров В.А. Синтаксический концепт модуса источника сообщения во французском языке (на фоне русских переводных соответствий) / В.А. Федоров // *Вестник Челябинского гос. ун-та*, 2009. — № 13 (151). — С. 126–129.
29. Фурс Л.А. Синтаксически репрезентируемые концепты : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.04 «Германские языки», 10.02.19 «Теория языка» / Фурс Людмила Алексеевна, Тамбов. гос. ун-т им. Г.Р. Державина. — Тамбов, 2004. — 36 с.
30. Цыганская О.Г. Проблема синтаксического минимума: формальный аспект [Электронный ресурс] / О.Г. Цыганская // *Научный журнал КубГАУ*. — 2012. — № 77 (03). — Режим доступа : <http://ej.kubagro.ru/2012/03/pdf.51/pdf>
31. Шведова Н.Ю. Простое предложение (раздел) / Н.Ю. Шведова // *Грамматика современного русского литературного языка* / отв. ред. Н.Ю. Шведова. — М. : Наука, 1970 — С. 11–651.

REFERENCES

1. Agleeva Z.R. Frazеologizatsiia slozhnopodchinennykh predlozhenii raznostruktornykh yazykov kak kognitivno-sintaksicheskaia problema [Idiomatcity of Complex Sentences of Languages with Different Structure as a Cognitive-Syntactic Problem] : avtoref. diss. ... d-ra filol. nauk: 10.02.19 «Teoriia yazyka» / Agleeva Zuhra Ravilevna. — Belgorod, 2012. — 49 s.
2. Bulynina M.M. Glagolnaia kauzatsiia dinamiki sintaksicheskogo kontsepta (na materiale russkoi i angliiskoi leksiko-semanticheskikh grupp glagolov peremeshcheniia obiekta) [Dynamics of the Syntactic Concept Caused by Verbs (on the material of Russian and English lexical-semantic groups of verbs denoting the object movement)] : avtoref. dis. ... d-ra filol. nauk: 10.02.19 «Teoriia yazyka» / Bulynina Marina Mikhailovna. — Voronezh, 2004. — 40 s.
3. Bulynina M.M. Dvizheniie — mysl — slovo [Movement — Thought — Word] / M.M. Bulynina // *Vestnik VGU*. — 2004. — № 1. — S. 185–193. — (Seriiia «Gumanitarnye nauki»).
4. Buniatova I.R. Suchasnyi stan syntaksichnoi teorii rechennia [Current State of the Sentence Syntactic Theory] / I.R. Buniatova // *Visnyk Kyivskoho lingvistichnoho universytetu*. — 2001. — T. 4, № 1. — S. 74–84. — (Seriiia «Filolohiia»).
5. Volokhina G.A. Sintaksicheskie kontsepty russkogo prostogo predlozheniia [Syntactic Concepts of the Simple Sentence in the Russian Language] / G.A. Volokhina, Z.D. Popova. — Voronezh : Obltipografiia, 1999. — 196 s.
6. Zolotova G.A. Ocherk funktsionalnogo sintaksisa russkogo yazyka [Description of the Functional Syntax of the Russian Language] / G.A. Zolotova. — M. : Nauka, 1973. — 352 s.
7. Kazarina V.I. Sintaksicheskii kontsept «sostoianie» v sovremennom russkom yazyke (K voprosu o yego formirovani) [Syntactic Concept “state” in Modern Russian (The problem of its formation)] : diss. ... d-ra filol. nauk : 10.02.01 «Russkii yazyk» / Kazarina Valentina Ivanovna. — Voronezh, 2003. — 429 s.
8. Karamysheva I.D. Analiz syntaksichnykh konstrukttsii u rusli suchasnykh dosiahnen kohnityvnoho syntaksysu [Analysis of Syntactic Constructions within the Frame of Modern Achievements in Cognitive Syntax] / I.D. Karamysheva // *Naukovyi visnyk Skhidnoevropeiskoho natsionalnogo universytetu im. Lesi Ukrainky*. — Luts'k : SNU im. Lesi Ukrainky, 2016. — № 5.— S. 30–36. — (Seriiia «Filolohichni nauky. Movoznavstvo»).
9. Karamysheva I.D. «Syntaksichnyi kontsept» yak tertium comparationis u kontrastyvnomu vyvchenni syntaksichnykh struktur [“Syntactic Concept” as tertium comparationis in the Contrastive Study of Syntactic Structures] / I.D. Karamysheva // *Naukovi zapysky*. — Kirovohrad : RVV KDPU im. V. Vynnychenka, 2012. — Vyp. 104 (2). — S. 127–132. — (Seriiia «Filolohichni nauky (movoznavstvo)»).
10. Kubriakova Ye.S. Evoliutsiia lingvisticheskikh idei vo vtoroi polovine 20 veka (opyt paradigmalnogo analiza) [Evolution of Linguistic Ideas in the second half of the 20-th century (experience of the paradigmal analysis)] / Ye.S. Kubriakova // *Yazyk i nauka kontsa 20 veka*. — M. : In-t yazykoznavniia RAN, 1995. — S. 144–238.

11. Kuzmina S.Ye. Variativnost strukturnoi skhemy predlozheniia (na materiale angliiskogo yazyka) [Variation of the Sentence Structural Scheme (based on the English language material)] / S.Ye. Kuzmina // Vestnik ChGU. — 2010. — №13 (194). — S. 88–93. — (Seriiia «Filologiiia. Iskusstvovedenie». Vyp. 43).
12. Kuzmina S.Ye. Konceptualnoe sodержanie strukturnoi skhemy There P simple verbal SA place v angliiskom yazyke [The Conceptual Content of the English structural scheme There P simple verbal SA place] / S.Ye. Kuzmina // Filologiiia. Lingvistika. — 2010. — S. 64–76.
13. Kuzmina S.Ye. Poniatie «sintaksicheskii kontsept» v lingvisticheskikh issledovaniiaxh [The Notion of “Syntactic Concept” in Linguistic Research] / S.Ye. Kuzmina // Vestnik ChGU. — 2012. — №17 (271). — S. 87–90. — (Seriiia «Filologiiia. Iskusstvovedenie». Vyp. 66).
14. Kuzmina S.Ye. Problema vydeleniia strukturnykh skhem prostogo predlozheniia (na materiale angliiskogo predlozheniia) [The Problem of Differentiation of the Simple Sentence Structural Schemes (on the material of the English sentence)] / S.Ye. Kuzmina // Vestnik ChGU. — 2009. — № 10 (148). — S. 53–57. — (Seriiia «Filologiiia. Iskusstvovedenie». Vyp. 30).
15. Lemish N.Ye. Komunikativno-prahmatychni ta strukturno-semantychni kharakterystyky kauzalnoho kompleksu v suchasnykh hermanskykh, romanskykh ta slovianskykh movakh: zistavno-typolohichniy aspekt [Communicative, Pragmatic, Structural, and Semantic Characteristics of Causal Complex in Modern Germanic, Romance and Slavic Languages: Contrastive and Typological Aspects] : avtoref. dys. ... d-ra filol. nauk : 10.02.17 «Porivnialno-istorychne i typolohichne movoznavstvo» / Lemish Nataliia Yevheniivna. — K., 2015. — 36 c.
16. Lemish N.Ye. Syntaksychnyi kontsept yak tertium comparationis pry vstanovlenni typolohii struktur kauzalnoho kompleksu (na materiali niderlandskoi ta ukrainskoi mov) [Syntactic Concept as Tertium comparationis at Establishing of the Causative Complex Structures' Typology (on the material of Dutch and Ukrainian languages)] / N.Ye. Lemish // Visnyk Kyiv. nats. linhv. un-tu : [zb. nauk. pr.] / [hol. red. A.V. Koroliova]. — K. : Vyd. tsentr KNLU, 2014. — Vyp. 17, № 1. — S. 107–114. — (Seriiia «Filolohiia»).
17. Peshekhonova N.A. Predlozheniia so znacheniem sozdaniia obiekta v rezultate fizicheskogo truda: struktura, semantika, funktsionirovanie [Sentences with the Meaning of Object Creation as a Result of Physical Labour: Structure, Semantics, Functioning] : avtoref. diss. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 «Russkii yazyk» / Peshekhonova Natalia Alekseievna. — Elec, 2008. — 20 s.
18. Popova Z.D. Minimalnyie i rasshirennyie strukturnyie skhemy prostogo predlozheniia kak odnoporiadkovyie znaki propozitivnykh kontseptov [Minimal and Extended Structural Schemes of the Simple Sentence as Signs of Propositional Concepts] / Z.D. Popova // Traditsionnoie i novoie v russkoi grammatike : v sb. st. pamiati V.A. Beloshapkovoi. — M. : Indrik, 2001. — S. 218.
19. Popova Z.D. Sintaksicheskaiia sistema russkogo yazyka v svete teorii sintaksicheskikh kontseptov [Syntactic System of the Russian Language within the Frames of Syntactic Concepts' Theory] / Z.D. Popova. — Voronezh : Istoki, 2009. — 209 s.
20. Popova Z.D. Sintaksicheskii kontsept i mezhkulturaia komunikatsiia [Syntactic Concept and Cross-cultural Communication] / Z.D. Popova // Vestnik VGU. — 2004. — № 2. — S. 27–31. — (Seriiia «Lingvistika i mezhkulturaia komunikatsiia»).
21. Popova Z.D. Sistemnyie otnosheniia strukturnykh skhem russkogo prostogo predlozheniia [Systematic Relations of Structural Schemes of the Russian Simple Sentence] / Z.D. Popova // Yuzhnoslovenskii filolog. — 2008. — LXIV. — S. 323–336.
22. Popova Z.D. Sposoby verbalizatsii kontseptov kak problema kognitivnoi lingvistiki [Concepts' Verbalization Means as a Problem of Cognitive Linguistics] [electronic journal] / Z.D. Popova. — 2009. — S. 56–61. — Available at : <http://www.vestnik-mgou.ru/mag/2010/ling/3/st9.pdf>
23. Popova Z.D. Strukturnaiia shema prostogo predlozheniia i pozitsionnaiia shema vyskazyvaniia kak raznyie urovni sintaksicheskogo analiza [The Simple Sentence Structural Scheme and the Utterance Positional Scheme as Different Levels of Syntactic Analysis] / Z.D. Popova // Slovar. Grammatika. Tekst. — M., 1996. — S. 255–268.
24. Prykhodko A.M. Kontseptyvna pryroda semantyky [Conceptual Nature of Semantics] / A.M. Prykhodko // Studia Philologica (Filologhichni studii) : zb. nauk. prats / red. kol.: I.R. Buniatova, L.I. Bieliakhova, O.Ye. Bondareva [ta in.]. — K. : Kyiv. un-t im. B. Ghrinchenka, 2013. — Vyp. 2. — S. 11–16.
25. Selemeneva O.A. Strukturnaiia shema «gde est kakoie sostoianiiie» kak reprezentant sintaksicheskogo kontsepta «sostoianiiie prirody» [The Structural Scheme “there is some state” as a Representative of the Syntactic Concept “nature state”] / O.A. Selemeneva // Filologicheskiiie nauki. Voprosy teorii i praktiki. — Tambov : Gramota, 2010. — №1 (5) : v 2-h ch. Ch. II. — S. 194–198.
26. Selemeneva O.A. Tipy rechevykh realizatsii strukturnykh skhem prostykh predlozhenii so znacheniem «sostoianiiie prirody» [Types of Speech Realizations of the Simple Sentence Structural Schemes with the Meaning “nature state”] / O.A. Selemeneva // Vestnik Cheliabinskogo gos. un-ta. — 2011. — № 28 (243). — S. 83–89. — (Seriiia «Filologiiia. Iskusstvovedeniie». Vyp. 59).
27. Sorokovykh A.S. Iz istorii izucheniia strukturnoi skhemy prostogo predlozheniia v otechestvennoi lingvistike [The History of Study of the Simple Sentence Structural Scheme in Domestic Linguistics]

- [electronic journal] / A.S. Sorokovykh. — Available at: <http://teoria-practica.ru/-1-2012/philology/sorokovykh.pdf>
28. Fedorov V.A. Sintaksicheskii kontsept modusa istochnika soobshheniia vo frantsuzskom yazyke (na fone russkikh perevodnykh sootvetstviu) [Syntactic Concept of the Information Source Modus in the French Language (in comparison with Russian translated equivalents)] / V.A. Fedorov // Vestnik Cheliabinskogo gos. un-ta, 2009. — № 13 (151). — S. 126–129.
29. Furs L.A. Sintaksicheski reprezentiruemye kontsepty [Syntactically Represented Concepts] : avtoref. dis. ... d-ra filol. nauk: 10.02.04 «Germanskii yazyki», 10.02.19 «Teoriia yazyka» / Furs Liudmila Alekseevna, Tambov. gos. un-t im. G.R. Derzhavina. — Tambov, 2004. — 36 s.
30. Tsyganskaia O.G. Problema sintaksicheskogo minimuma: formalnyi aspekt [The Problem of Syntactic Minimum: formal aspect][electronic journal] / O.G. Tsyganskaia // Nauchnyi zhurnal KubGAU. — 2012. — № 77 (03). — Available at : <http://ej.kubagro.ru/2012/03/pdf.51/pdf>
31. Shvedova N.Yu. Prostoie predlozheniie (razdel) [Simple Sentence (chapter)] / N.Yu. Shvedova // Grammatika sovremennogo russkogo literaturnogo yazyka / otv. red. N.Yu. Shvedova. — M. : Nauka, 1970 — S. 11–651.